

KREŠŤANSKÍ FILOZOFI A ICH FILOZOFIE

Luboš Rojka

Abstrakt. Filozofia je vo svojej podstate odlišná od kresťanského náboženstva a teológie pre svoju špecifickú univerzálnosť. Teológia a kresťanstvo sú esenciálne prepojené s existenciálnym (historickým) kontextom. Pojem kresťanskej filozofie označuje kresťanské existenciálne motivácie a autentický filozofický systém, ktorý bol vytvorený vďaka týmto motiváciám. Kresťanská filozofia by sa nemala zamieňať za (fundamentálnu) teológiu a apologetiku, ktoré pracujú s kresťanskými doktrínami. Filozofia náboženstva a filozofická teológia sú filozofickými disciplínami. Pojem (augustínovskej) kresťanskej filozofie, ktorý navrhuje A. Plantinga, je vo svojej podstate teologický, pretože stráca univerzálny charakter a globálnu aplikáciu.

Abstract. *Christian Philosophers and Their Philosophies.* Philosophy differs from Christian religion and theology because of its specific universality. Theology and Christianity are essentially intertwined with the existential (historical) context. The concept of Christian philosophy denotes Christian existential motivations together with an authentic philosophical system which has emerged from these motivations. Christian philosophy should not be confused with (fundamental) theology and apologetics which deal with Christian doctrines. Philosophy of religion and philosophical theology are philosophical disciplines. The concept of (Augustinian) Christian philosophy suggested by A. Plantinga is theological in its essence because it loses its universal character and global application.

Pojem a poslanie kresťanskej filozofie boli diskutované v minulom storočí dvakrát. Prvýkrát v tridsiatych rokoch vo Francúzsku¹ a druhýkrát koncom dvadsiateho storočia v Spojených štátoch amerických (Ambrosio 1999; Ciapalo 1997; Smith 1971). Časopis *The Monist* z roku 1992 Reminiscencie týchto dvoch podnetov pre filozofov a teológov možno pozorovať v rokoch 2004 až 2009 aj v Čechách² a v poslednom roku aj na Slovensku³. Cieľom tohto príspevku je priblížiť pojem kresťanskej filozofie, ako sa k nemu dopracovali filozofi minulého storočia, hlavne Étienne Gilson (1939; 1948) a kriticky sa postaviť proti niektorým teóriám o vzťahu filozofie, teológie a náboženstva. Základným problémom je, že niektoré filozofické teórie, ktoré rozpracovali kresťanskí filozofi, nemožno nazvať kresťan-

¹ Zhrnutie diskusie vo francúzskej filozofickej spoločnosti (Rosa 2011; Sadler 2011; Sadler 2016).

² Časopis *SALVE: Revue pro teologii a duchovní život*, 2, z roku 2009, a tiež (Dvořák 2004, 53; Holub 2005, 78).

³ Problematike kresťanskej filozofie sa venuje tretie číslo časopisu *Filozofia*, roč. 72, 2017.

skými, pretože tvoria súčasť bežnej filozofie a veľkú časť z ich úvah o kresťanstve nemožno nazvať filozofiou, ale skôr teológiou, pretože nespĺňajú kritériá všeobecnej filozofie. Filozofia, ktorá hovorí o kresťanstve, aj keď o ňom hovorí pozitívne, ešte nemusí byť kresťanskou. Situácia sa komplikuje tým, že tí, čo píšú o kresťanskej filozofii, chápu tento pojem odlišne od toho, ktorý sa zaužíval po diskusii vo Francúzsku. Dôsledkom býva filozoficky neopodstatnené odmietanie kresťanskej filozofie vo všeobecnosti alebo jej zamieňanie za akúsi základnú teológiu. V posledných desaťročiach došlo k jasnejšiemu odlíšeniu rôznych oblastí filozofie a teológie, čo umožňuje aj presnejšie zadefinovanie kresťanskej filozofie vo vzťahu k filozofickým disciplínam, ktoré súvisia s náboženstvami.

Pre väčšiu jasnosť termíny budú použité v ich plnom (esenciálnom) význame, nie v akomsi pred-teoretickom, rudimentárnom alebo slabom význame. Napríklad pri náboženských poznatkoch nepôjde o bežné poznanie Biblie, ale priamo o teológiu (hlavne biblickú alebo systematickú). Pri filozofickom skúmaní nepôjde o bežné filozofické uvažovanie v zmysle, že každý človek je v istom zmysle a na nejakom stupni filozofom, ale o profesionálnu filozofiu. Pri kresťanskom filozofovi nebude zohľadnená situácia, kedy je z existenčných alebo iných dôvodov nútený pracovať na témach, o ktoré nemá osobný záujem. Predpokladá sa autentickosť filozofa, teda to, že žije spôsobom, o ktorom je presvedčený, že je správny. Takýmto spôsobom je možné vyhnúť sa viacerým nedorozumeniam.⁴

Étienne Gilson hovorí, že takéto „čisté pozície“ sú dobrým začiatkom, pretože „aspoň vieme, ako by sme mali rozmýšľať, aby sme vedeli zdôvodniť svoj spôsob života, alebo ako by sme mali žiť, aby sme zmierili svoj život s tým, ako rozmýšľame“ (Gilson 1939, 2). Nevýhodou čistých pozícií je, že nie sú veľmi vyhľadávané a ešte menej má niekto prirodzenú tendenciu podľa nich žiť. Konkrétny život je komplexnejší. Vhodným príkladom je pojem kresťanstva, ktorý sa často používa v bežnom živote, politike, filozofii i teológii. Teológovia nám síce ponúknu vhodnú definíciu, ktorá vyjadrí nutné a postačujúce vlastnosti kresťana, ale sociologicky kresťanstvo nie je kategóriou, ktorá by poukazovala na jednoliatu skupinu ľudí. Existujú rôzne spôsoby žitia kresťanstva, pričom v extrémnych prípadoch niekto-

⁴ Peter Dvořák (2004, 53 – 58) objasňuje vzťah filozofie a teológie vo vzťahu k pred-teoretickému chápaniu náboženstva, čím sa do diskusie o kresťanskej filozofii vnášajú aj komplexné problémy vzťahu teológie a náboženstva, ktoré podnietili kritickú reakciu Štěpána Holuba (2005, 78 – 83). Andrew Wommack chápe filozofiu ako „základnú množinu myšlienok, presvedčení a hodnôt, ktoré žijes“ (2012, 5), čo v konečnom dôsledku robí jeho pojem „kresťanskej filozofie“ neprijateľným.

ré z nich sú navzájom protirečivé (ako keď jeden kresťan podporuje liberálne strany, pretože štát je a má byť sekulárnou inštitúciou a iný kresťan je proti nim, pretože tieto strany nestoja na kresťanských hodnotách) a iné intelektuálne neskúmané až naivné (ako keď niekto vkladá prílišnú dôveru v zázračnú moc svätenej vody). Pre filozofa je tu aj ďalší problém, ako určiť, ktoré z prirodzených presvedčení o svete a spoločnosti ešte patria do obsahu kresťanstva (do obsahu náboženskej viery) a ktoré už nie. Napríklad tvrdenie, že vesmír existuje od večnosti, môže protirečiť niekoho viere v Božie stvorenie sveta (v čase) naznačené v Biblii (Gn 1, 1 – 31) a u iného kresťana nemusí predstavovať žiadnu ťažkosť, pretože Boh môže tvoriť svet aj od večnosti, pričom Biblia je len akousi ilustráciou, ako si to možno lepšie predstaviť. Podobne, ako je pre teológiu dôležité objasniť esenciálne charakteristiky kresťanstva, aj vo filozofii sú dôležité odlišenia, ktoré súvisia s jej vzťahom ku kresťanskému náboženstvu, aby nedochádzalo k neopodstatnenej kritike.

Skôr ako prideme k riešeniu problémov, je potrebné objasniť podstatu kresťanskej filozofie a filozofické disciplíny, ktoré sa zaoberajú náboženstvom. Bude nasledovať porovnanie s Plantingovou koncepciou, v ktorej sa ukážu niektoré problematické aspekty vo vzťahu filozofie a náboženstva práve z dôvodu nejasnej terminológie ohľadom filozofických a teologických disciplín.

Autentický kresťan a filozofia

Autentický kresťan je človek presvedčený o pravdivosti obsahu kresťanského Zjavenia a má dôveru (náboženskú vieru) v Boha, ktorý sa cez tento obsah zjavuje. Má špecifický hodnotový systém, ktorý zodpovedá kresťanstvu a ktorý ho usmerňuje v konkrétnych rozhodnutiach a v konaní. Predpokladá sa ochota vstúpiť do osobného vzťahu s Bohom (v modlitbe a/alebo meditácii) a kresťanský životný štýl spojený s účasťou na náboženskom kulte a na živote kresťanského spoločenstva. Takýto kresťan môže mať dobré dôvody na to, aby sa venoval (profesionálne) filozofii ako akademickej disciplíne, ktoré vyplývajú z kresťanských hodnôt a esenciálnych vlastností filozofie. Napríklad hodnota pravdivého poznania sveta ako celku (ontológia) a objektívnych etických hodnôt, ktoré môžu dať zmysel životu človeka (všeobecná etika), môže byť pre kresťana dobrým dôvodom záujmu o tieto oblasti filozofie. Samotné kresťanstvo totiž takéto hodnoty predpokladá, aj keď metodické skúmanie a poznanie týchto filozofických oblastí nevyžaduje. Je možné žiť kresťansky aj bez vlastného odborného a metodického rozpracovania týchto poznatkov, ale nie bez uznania dôležitosti pravdivého poznania sveta a objektívnych etických hodnôt pre život človeka.

Filozofické teórie sú pre kresťana dôležité aj preto, lebo filozofia logicky a chronologicky predchádza prijatie kresťanstva. Od filozofických (prirodzených) poznatkov – aj keď nie len od nich – totiž závisí, či niekto prijme kresťanstvo alebo ho odmietne, a tiež aký druh kresťanstva prijme.⁵ Napríklad potvrdením hypotézy Veľkého tresku so začiatkom existencie vesmíru v čase a spolu s časom sa aj biblický príbeh stvorenia stal prijateľnejším než to bolo v období, keď prevládali hypotézy o večnosti hmoty (energie). Podobne ako s náboženstvom je to aj vo vzťahu filozofie k teológiam, ktoré sú systematickými rozpracovaniami náboženstva.

Autentický kresťanský filozof je existenciálne prvotne kresťanom. Nežije život sekulárneho filozofa, ktorý je motivovaný vo svojom filozofickom skúmaní hľadaním poznania prirodzeného sveta a ľudskej múdrosti. Rozdiel je v tom, že kresťanský filozof je presvedčený, že túto múdrosť už čiastočne našiel v zosobnenej múdrosti, ktorou je Ježiš Kristus alebo Boh všeobecne, čo mení jeho osobnú hodnotovú perspektívu.⁶ Ak sa venuje skúmaniu filozofických problémov, má na to dôvody, ktoré vyplývajú z jeho kresťanskej viery. Nejde o čiru zvedavosť, údiv alebo záľubu v hľadaní vysvetlení a dokazovaní ich pravdivosti, ako je to u sekulárneho filozofa.

Ak sa filozofia vníma ako súbor (filozofických) metód a poznatkov o svete a spoločnosti, nie ako životný štýl, potom je filozofia nezávislá od konkrétneho filozofa, ktorý ju vypracoval, aj od kultúry, v ktorej vznikla. Takáto filozofia je univerzálne prístupná a stáva sa súčasťou všeobecných filozofických poznatkov. Pre náboženstvo (ako multi-dimenzionálny sociologický útvar so svojou teológiou, inštitúciami, rituálmi, hudbou, budovami, zvykmi) zostáva vždy esenciálne prepojenie s konkrétnym životom. Podobne aj teológia je nutne spojená s ľudskými dejinami (žitým náboženstvom), a to hlavne so životom Ježiša Krista. Je preto podstatne odlišná od filozofie (aj napriek tomu, že je nemysliteľná bez nejakej filozofie). Náboženstvo

⁵ Faktické poznatky o svete nemožno vnímať ako druhoradé pre život kresťana, pretože od nich (sociologicky) závisí jeho interpretácia Biblie a celkove náboženstva. Za druhoradé ich možno považovať snád' z hľadiska teológie, a tak čiastočne súhlasit' s postojom Štěpána Holuba, ktorý ich za také považuje (2005, 78 - 83).

⁶ Zmenu čisto filozofickej teoreticko-existenciálnej perspektívy na kresťanskú podrobne opísali vo svojich dielach apológéta Justín, hlavne v diele *Apológia*, a Augustín, biskup z Hippo, v ôsmej kapitole Vyznaní. Adam English (2007, ix - x) poukazuje na ich prepojenie v súvislosti s pojmom filozofickej univerzálnosti a s kresťanským pojmom večnosti. Pre kresťana je nemožné vidiet' skutočnosť len v akomsi obmedzenom „2-D“ zobrazení bez širšej nadčasovej perspektívy. Takouto perspektívou je aj to, že kresťanská filozofia skúma svet ako stvorenie, nie ako čisto fakticky existujúci svet.

a teológia sú nutne spojené s niektorými partikulárnymi historickými udalosťami, ich interpretáciou a s opismi osobných vyznaní viery, čo protirečí filozofickej univerzálnosti.⁷

Kresťanská filozofia, ako ju chápal Étienne Gilson (1939; 1948), spája kresťanský životný kontext s abstraktným filozofickým systémom, ktorý existuje vďaka tomu, že tu bol práve tento kontext. Aj keď filozofický systém je univerzálny, neexistoval by bez kresťanstva. Löffler (2013, 112) zdôrazňuje, že kresťanská filozofia označuje obdobia a tradície v západnej filozofii, ktoré by boli bez kresťanstva nevyvetliteľné. Prepojenie s kresťanstvom nie je len náhodné, ale je nutné na vysvetlenie existencie takejto filozofie. Löffler pri opise tejto existenciálnej závislosti hovorí o inšpirácii kresťanstvom a o akomsi kresťanskom „horizonte chápania“, pričom obsah a metóda skúmania zostávajú čisto filozofické. Kresťan nachádza vo svojej viere inšpiráciu a motiváciu, aby hlbšie rozpracoval niektoré časti filozofie.

K takémuto existencionálno-teoretickému chápaniu kresťanskej filozofie je vhodné pridať dve spresnenia, ktoré vyplynuli z diskusie v tridsiatych rokoch medzi Gilsonom a Blondelom. Po prvé, filozofický systém, ako súbor koherentných a zmysluplných poznatkov vsadený do nejakého historického obdobia, sa sám osebe stáva rigidným a uzatvoreným. Preto už z princípu nemôže existovať len jeden kresťansko-filozofický systém. Kresťanstvo predpokladá konkrétny historický element, ktorý prináša neustálu zmenu, a preto kresťanská filozofia označuje otvorenú množinu systémov. Tomizmus bol len jedným z nich. Po druhé, v kresťanských filozofiách nemožno oddeľovať dva kvalitatívne odlišné elementy, existenciálny (historický) a racionálny, pretože nejde len o náhodné prepojenie. Ide o kresťanský jav pretavený do určitej filozofie, ktorá by neexistovala bez kresťanstva.

Kresťanský filozof a teológia

Jednou z podmienok toho, že kresťanská filozofia je skutočne filozofiou a nepremení sa na teológiu, je spôsob aplikácie filozofických metód. Keď autentický kresťanský filozof používa filozofické (a iné) metódy, potom ich používa autenticky, t. j. tak, „ako sa majú používať“, rešpektujúc ich autonómiu a im vlastné princípy. Filozofické metódy by pre neho stratili hodnotu, ak by si nimi poslužil ma-

⁷ Winfried Löffler (2013, 112 - 113) opísal charakteristiky kresťanskej filozofie cez pojem *insight*-u. Kresťanský *insight* je pozmeneným *insight*-tom filozofa pod vplyvom Tradície, Zjavenia alebo náboženskej viery. Štěpán Holub (2005, 78 - 83) zdôrazňuje dôležitosť náboženskej „zvesti“, ktorá je odlišná od kognitívneho prístupu filozofie.

nipulatívne sledovaním vopred daných cieľov. V skutočnosti by len zakrýval fakt, že daný záver nie je filozoficky zdôvodniteľný. Vďaka autentickému prístupu je výsledok použitia filozofických metód veľkým prínosom aj pre teológiu. Ak príde k nezrovnalostiam medzi filozofiou a teológiou, je to príležitosť prehodnotiť svoje metódy a prístupy, prípadne si uvedomiť ohraničenia vlastnej disciplíny.

Filozoficky rozpracované metódy (ako napríklad pravidiel induktívno-deduktívnej argumentácie), pojmy (ako rôzne druhy príčinností alebo čností) či teórie (ako teória ľudskej osoby) je možné aplikovať na náboženské aj nie-náboženské (zvyčajne faktické) presvedčenia obsiahnuté v náboženstve. Je to dokonca potrebné, pretože veriaci človek si cez biblické príbehy alebo dejiny náboženstva môže osvojiť dobové predstavy o svete a spoločnosti, ktoré už nezodpovedajú najnovším poznatkom. Ich aplikácia aj na samotné náboženské tézy obsiahnuté vo viere (súvisiace napríklad s pojmom Boha ako osoby) môže posilniť alebo spochybníť ich presvedčivosť, čo je dôležitým indikátorom pre teológa. Pri takomto prístupe hovoríme o filozofii náboženstva.⁸

Filozofiu náboženstva treba odlíšiť od fundamentálnej teológie. Ak sa kresťan použitím filozofických metód a teórií zameria priamo na obsah zjavenia (ako božstvo Ježiša Krista), na jeho morálno-existenčný význam (ako spása človeka) a s ním priamo súvisiace teórie (ako posmrtná existencia ľudskej duše), pričom sa predpokladá dôvera (náboženská viera), že významy výrokov Biblie pochádzajú od Boha a náboženská doktrína sa berie ako smerodajná, potom sa nachádzame v rámci zjavenej fundamentálnej alebo základnej teológie. Jej súčasťou je kresťanská apologetika, v ktorej sa zjavený obsah konfrontuje s postojmi nesúhlasiacich filozofov.⁹ Rozhodujúci je (nespochybný) zjavený obsah, doktrína a dôvera, ktorú teológ vkladá do danej interpretácie výrokov Biblie. Pri skúmaní je teológ inšpirovaný a motivovaný svojou náboženskou vierou, ktorá ho pobáda k racionálnemu výskumu, aby „vedel, komu uveril“ (2 Tim 1, 12). Filozofické prostriedky nerobia z jeho skúmania filozofiu a jeho závery budú číro filozoficky neprijateľné, aj keď pre nejedného filozofa pozoruhodné.

K problémom dochádza, ak sa fundamentálna teológia neodlíši od filozofie náboženstva. Napríklad Alvin Plantinga ju označuje ako „konštitutívnu kresťanskú filozofiu“ (1995, 17 - 19) alebo Winfried

⁸ Pod filozofiu náboženstva spadá aj fenomenológia náboženstva alebo náboženstiev, prípadne aj filozofia transcencie.

⁹ Plantinga (1995, 9 - 12) hovorí o pozitívnej apologetike, ak teológ ponúka rozumné argumenty, a o negatívnej apologetike, ak sa bráni proti argumentom neveriacich.

Löffler ako „augustínovskú kresťanskú filozofiu“ (2013, 119). Používajú sa v nich kresťanské tézy a opisy náboženských skúseností ako smerodajné východiskové premisy, čo jasne indikuje fundamentálnu teológiu. Plantingovo a Löfflerovo použitie „kresťanskej filozofie“ je odlišné aj od Gilsonovho chápania, kde filozofia kresťanského náboženstva nemusí byť nutne motivovaná kresťanskými hodnotami, a preto nemusí byť nutne „kresťanská“. Teoreticky môže do filozofie kresťanského náboženstva prispieť aj filozof motivovaný sekulárnym humanizmom alebo aj ateizmom.¹⁰

Vhodným príkladom rozlíšenia filozofie kresťanského náboženstva od fundamentálnej teológie je článok Lukáša Nováka (2015), ktorý skúma filozofický obsah dogmy o duši, ako forme ľudského tela. Pri skúmaní rôznych interpretácií však zisťuje, že „v katolíckej teologickej tradícii vlastne nikdy nedošlo k žiadnemu konsenzu“ (2015, 71). Ak nedošlo ku konsenzu, ide o filozofickú štúdiu. Filozofická teória duše bola prevzatá z dejín filozofie a nestala sa súčasťou zjavenej teológie. Ak by došlo k teologickému konsenzu ohľadom jednej z interpretácií a táto by sa stala súčasťou kresťanskej doktríny, daná filozofická teória by zapadala do zjavenej teológie.

Kresťan môže mať vhodné dôvody na to, aby sa venoval filozofii kresťanského náboženstva a nie priamo teológii (čo Martin Heidegger popieral (Heidegger 1961, 6 – 7)). Dôvodom môže byť napríklad hľadanie kritického vysvetlenia svojej viery v kontexte sekulárnej kultúry, v ktorej žije jeho kresťanská komunita. Môže to robiť aj z osobných existenciálnych dôvodov, keď skúma obsah a silu svojich vlastných presvedčení, ktoré jeho viera predpokladá a implikuje. Ďalším dôvodom môže byť úsilie o koherentnejšie uchopenie a úpravu niektorých prirodzených presvedčení, aby lepšie zodpovedali jeho vlastnému intelektuálnemu rozvoju a informovanosti, pretože od nich závisí aj jeho kresťanský život. Základná motivácia pramení z toho, že pre kresťanskú vieru je lepšie mať silné a pravdivé presvedčenia (ktoré sa zvyčajne stotožňujú s poznaním), ako neisté a nepreskúmané presvedčenia (niekedy nazývané mienkou).

Kresťanský filozof a filozofia

Nakolko sú všeobecne používané filozofické prostriedky a teórie dôležité a užitočné aj pre kresťanstvo, kresťanský filozof sa môže podujat na ich rozpracovanie, pričom nie je v priamom kontakte

¹⁰ Hranice medzi fundamentálnou teológiou a filozofiou náboženstva nie sú vždy jasné, pretože autori niekedy pridávajú do fundamentálnej teológie aj témy z iných disciplín. Základné problémy fundamentálnej teológie a ich možné prídatky vhodne približuje O'Collins (2015, 347 – 349).

s náboženským obsahom. Môže napríklad spolupracovať na rozvoji pravdepodobnostných modelov príčinnosti, pretože vie, že od nich závisí autentické vyhodnotenie možných zázrakov alebo pravdepodobnosti Božieho jestvovania.¹¹ Podobne sa môže podieľať na výskume všeobecných hermeneutických metód. Ak by neexistoval sekulárny dôvod venovať sa takejto problematike, potom by bol takýto výskum typickou kresťanskou filozofiou, ako ju chápal Étienne Gilson. Teória by obsahovo ani metodicky priamo nesúvisela s kresťanstvom, ale by bola hodnotnou pre kresťanov. Metafyzikálne aristotelovsko-tomistické teórie, ktoré sa týkajú esencie a existencie, matérie a formy, boli takéhoto druhu. V tomto zmysle by teoreticky mohla byť možná aj kresťanská matematika, ak by existovala taká matematika, ktorá by bola hodnotná pre kresťanstvo a nemala by výraznú hodnotu pre sekulárnu kultúru. Nieкто by sa napríklad mohol inšpirovať Trojicou božských osôb a namiesto desiatkovej číselnej sústavy používať trojkovú číselnú sústavu (s číslami 0,1,2 alebo -1,0,1). Ťažko sa však koncipuje, aká by mohla byť kresťanská motivácia pre takúto sústavu, pretože matematické poznatky v kresťanskom náboženstve nezohrávajú dôležitú úlohu.

Podobne je to aj s filozofiou náboženstva. Ak sekulárni filozofi nemajú dôvody pre jej rozvíjanie do takej šírky a dôsledkov ako kresťania, je zrejmé, že ide o kresťanskú filozofiu náboženstva. Ak nieкто rozpracováva argumenty proti náboženstvu, ide o ateisticky motivovanú filozofiu náboženstva. Ateistickí filozofi sú filozofmi kresťanského náboženstva, ale nie autentickými, pretože aj keby prijali niektoré argumenty, neurobili kresťanstvo súčasťou svojho osobného hodnotového systému. Je to čosi podobné ako vo filozofii vied alebo filozofii dejín, ten, čo sa im venuje, nemusí byť nutne vedcom alebo historikom, dokonca nemusí ani súhlasiť s niektorými vedeckými teóriami a historickými tvrdeniami.

Dôležitý je ešte jeden filozofický prístup k náboženstvu, ktorému sa v neskoršom stredoveku pripisoval veľký význam. Filozof sa môže v rámci svojich sekulárnych výskumov dopracovať k niektorým náboženským tézám, týkajúcich sa pojmu Boha a jeho jestvovania na základe bežnej skúsenosti a aplikácie filozofických metód. Je možné napríklad odvodiť záver, že ak mal svet začiatok, tak by mal mať svoju príčinu, ktorou je osobný stvoriteľ. Mohol by pokračovať úvahou, že ak tento stvoriteľ jestvuje, musí byť mimo času a priestoru, a musí byť ohromne mocný a inteligentný. Čosi podobné urobil Tomáš Akvinský vo svojich piatich cestách k poznaniu Božieho jestvovania. V tomto prípade ide o filozofickú alebo prirodzenú teológiu. Treba

¹¹ Pravdepodobnosť má kľúčový význam v Humovej analýze zázrakov a v argumentoch pre Božie jestvovanie od Richarda Swinburna.

zdôrazniť, že ide skutočne o *filozofickú* teológiu vypracovanú čisto filozofickými prostriedkami „zdola nahor“ bez ohľadu na osobné motivácie a náboženské postoje a bez ohľadu na existujúce náboženstvo. Takáto teológia má svoje miesto vo filozofii do takej miery, nakoľko sa jej autorovi podarí logicky zdôvodniť svoje závery. Má preto iný status než filozofia náboženstva alebo fundamentálna teológia a nemožno ich navzájom zamieňať.¹²

Ján Hrkút odmieta takýto prístup, pretože nevidí, čo by sa mohlo myslieť pod „svetonáhľadom neutrálnymi“ premisami, z ktorých filozofická teológia vychádza: „Ak ide o jednoduché konštatovania alebo opisy entít v časopriestore, pravdepodobne je istá miera neutrality dosiahnuteľná. Ale tieto tvrdenia sú zrejme triviálne a nenesú takmer žiadny relevantný obsah využiteľný normatívnymi, resp. hodnotiacimi tvrdeniami, ktoré filozofické (a vôbec humanitné) vedy obsahujú.“ (2017, s. 166). Na príklade rôznych spôsobov navigácie na mori ilustruje, že „všetky racionálne prístupy k orientácii na mori sa opierajú o externé kritérium. Existuje ich niekoľko a osvedčujú sa, ak sú používané správne, teda v súlade s ich vnútornými pravidlami, podľa ktorých boli konštruované či opísané.“ (2017, s. 168). Podobne aj východiskové premisy vo filozofickom systéme závisia od „systému podmienok, konceptuálnej mapy, presvedčení a predpokladov“, a ich pravdivosť závisí od úspechu pri ich použití.¹³

Takýto postoj je zjavne neprijateľný, pretože nezohľadňuje objektívne poznanie, ktoré je nezávislé od času, priestoru, osobnej (etickej) perspektívy a užitočnosti. Napríklad racionálna úvaha o vzniku sveta pomocou indukčného a dedukčného uvažovania môže viesť k zvažovaniu hypotézy, že stvoriteľom sveta je Boh. Pri uvedomení si explanatórnej nedostatočnosti vedeckých hypotéz tvrdenie, že stvoriteľom sveta je Boh, môže vyplynúť z východiskových premis ako najpravdepodobnejšie. Samozrejme, nejde o vyplňanie medzier vo vedeckých vysvetleniach, ani nie sú potrebné žiadne „vzdialené hviezdy“, ani vonkajšie kritériá, ani nijaký etický hodnotový systém, ani aplikácia, ktorá by dokázala užitočnosť v praktickom živote. Východisko je nábožensky neutrálne v tom zmysle, že vychádza z bežnej kozmológie, epistemológie, logiky a filozofie mysle. Platnosť argumentov nezávisí od osobného postoja.

¹² Táto definícia filozofickej teológie sa odlišuje od definície, ktorú navrhli John Macquarrie, Stephen Davies, Alvin Plantinga alebo Gerald O'Collins. Ich chápanie filozofickej teológie sa prelína s fundamentálnou teológiou, čo napríklad O'Collins vedie k uznaniu, že témy a motivácie týchto dvoch disciplín sú zväčša tie isté (O'Collins, 2015, 351). Löffler (2013, 119) filozofickú teológiu nazýva tomistickou kresťanskou filozofiou.

¹³ Je potrebné mať na pamäti, že Hrkútovi nešlo o dokazovanie nemožnosti filozofickej teológie, ale skôr o neutrálne premisy „nenáboženskej racionality“.

Výzva Alvina Plantingu

Keď Alvin Plantinga (1995, 1 – 26) hovorí o kresťanskej filozofii, hovorí všeobecne o filozofovaní komunity kresťanských filozofov.¹⁴ Kresťanskú filozofiu rozdeľuje na štyri oblasti: negatívnu a pozitívnu apologetiku, filozofickú teológiu, kresťanský filozofický kriticismus a konštruktívnu kresťanskú filozofiu. Negatívna apologetika sa týka osobných (vnútorných) pochybností človeka alebo kritiky kresťanskej viery zvonka. Kritika sa zvyčajne vzťahuje na zmysluplnosť kresťanstva, problém zla a náboženský pluralizmus. Pozitívna apologetika spočíva v konštruovaní pozitívnych argumentov na obhajobu kresťanských téz. Napriek tomu, že ich reformovaná kresťanská filozofia vníma nedôverčivo, Plantinga (1995, 10 – 11) ich považuje za dôležité. Kresťan vypracováva pozitívne argumenty na podporu toho, čo verí. Filozofickú teológiu Plantinga chápe ako „premyšľanie o hlavných doktrínach kresťanskej viery z filozofickej perspektívy; je záležitosťou použitia filozofických zdrojov na ich hlbšie pochopenie“ (1995, 13).

Plantingovo chápanie týchto dvoch prístupov, ako kresťanskej filozofie, je konfúzne a len ťažko prijateľné. Apologetika je totiž súčasťou teológie, kde sprevádza vysvetlenie náboženskej doktríny. Bez doktríny a náboženskej viery nemožno hovoriť o ich apologetike. Ak ide o skúmanie základných doktrín, ide o fundamentálnu teológiu.¹⁵ V každom prípade ide o prácu teológa, ktorý prehľbuje alebo bráni svoju vieru a nič na tom nemení fakt, že používa filozofické prostriedky.

Podobné ťažkosti sú aj s ďalšími deleniami. Plantinga vníma kresťanský filozofický kriticismus a konštruktívnu kresťanskú filozofiu ako augustínsky typ kresťanskej filozofie. Inšpirovaný Augustínom vysvetľuje, že „intelektuálna aktivita má náboženské korene. Veda a filozofia nie sú neutrálne vzhľadom na tieto kontextuálne perspektívy (kresťanstvo, naturalizmus, antirealizmus). Sú ich normálnymi vyjadreniami. Najvýraznejšie projekty, keďže sú robené s hĺbkou, pochopením a plnosťou, sú v službe niektorej z týchto perspektív.“ (Plantinga 1998, 14 – 15). Keď hovorí o perspektívach, upozorňuje, že medzi nie-teistickými filozofmi existujú dva hlbšie motivované postoje, ktoré dominujú v dnešnej kultúre: naturalizmus (*perennial naturalism*) a antirealizmus (*creative anti-realism*). Keďže protirečia kresťanskej viere, nemôžu tvoriť súčasť kresťanskej filozofie, ani kresťanskej viery.

¹⁴ Alvin Plantinga je americký filozof, ktorý sa vo svojej filozofii inšpiroval Wittgensteinom, Chisholmom a Sellarsom. Je kalvínskej orientácie, čo ho prirodzene vedie k augustínovskej kresťanskej filozofii (Richardson 1999, 11 – 12).

¹⁵ Na to, že Plantingova kresťanská filozofia je vlastne teológiou, poukazuje aj James Ross (1992, 365).

ťanskej kultúry. Takýto kultúrny kontext prirodzene podmieňuje sekulárnych filozofov, aby tieto dve tendencie zapracovali do svojich filozofických systémov. Kresťanskí filozofi by k nim mali pristupovať kriticky. Príspevok kresťanských filozofov je v tom, že poukážu na mnohé neriešiteľné problémy, ktoré sú vytvorené vplyvom takejto naturalistickej a antirealisticky inšpirovanej kultúry. Toto je úlohou kresťanského filozofického kritizmu.

Ako príklad Plantinga dáva tradičný pojem pravdy, ktorý objasňuje, čo znamená, že niečo je pravdivé alebo nepravdivé a ktorý neexistuje v čírom naturalizme a antirealizme. Bežný človek, ktorý už prijal niektorú z týchto dvoch tendencií, má zároveň aj prirodzený hlboký zmysel pre pravdu. Žije preto v hlbokom vnútornom napätí, na ktoré môže kresťanský filozof poukázať. Zároveň Plantinga pripomína, že ani kresťanský filozof nie je imúnny voči kultúre, v ktorej žije. Môže mu chýbať autentickosť, súlad medzi tým, ako žije (naturalizmus jeho kultúrneho prostredia) a projektom kresťanskej filozofie, na ktorom pracuje, alebo opačne, medzi jeho kresťanským životom a naturalisticky alebo antirealisticky orientovaným filozofickým projektom. Kresťanský filozof by sa nemal zapájať do materialistických a antirealistických projektov, ale skôr poukázať na problémy, ktoré vznikajú z dôvodu ich zlej perspektívy a ukázať, že existujú lepšie riešenia zakladajúce sa na teistickej perspektíve. Zároveň by mal budovať a systematicky rozvíjať teistickú perspektívu v kresťansky inšpirovaných projektoch. Toto je úlohou konštruktívnej kresťanskej filozofie.

Plantingovo priblíženie kultúrnych tendencií podmieňujúcich život filozofa a zároveň nepriamo ovplyvňujúcich jeho filozofický systém vhodne dopĺňa Gilsonovo chápanie kresťanskej filozofie, hlavne spojitost filozofickej teórie s jej existenciálnou úrovňou. Je však založené na osobnom rozhodnutí za alebo proti kresťanstvu, čo následne ovplyvní filozofický systém v jeho základoch. Racionálny prechod od naturalistickej filozofie k teistickej (filozofickej teológii) tu nemá priestor. Dôsledkom takéhoto chápania môže byť úplné vylúčenie jeho „kresťanskej filozofie“ zo súčasnej filozofie. Preto jeho návrh na prepojenie kresťanstva a filozofie je neuspokojivé.

Filozofia by si mala zachovať neutrálny status pri porovnávaní celkových pohľadov na svet (akými sú kresťanstvo a naturalizmus) a umožňovať globálny dialóg medzi všetkými ľuďmi, kultúrami a náboženstvami. Takýmto spôsobom môže filozofia kriticky skúmať rôzne pohľady na svet a prispievať k ich rozvoju a zblíženiu.

Záver

Kresťanský záujem o poznávanie sveta sa v dejinách ukázal ako plodný pre ľudské poznanie. Oblasť filozofie, ako filozofia prírody, logika, filozofická teológia, metafyzika a etika, postupne nadobudli autonómiu a premenili sa na samostatné teoretické systémy, čím došlo aj k oddeleniu akademických disciplín od existenčného kultúrneho kontextu, a tým aj od žitého kresťanstva. Filozofické systémy sa stali univerzálnym dedičstvom ľudstva. Problémom zostáva, ako vysvetliť ich prepojenie s existenciálnou základňou, z ktorej vzišli a vďaka ktorej existujú.

Pri novodobom chápaní akademických disciplín je dôležité rešpektovať ich autonómiu a prepájať ich tak, aby nestratili im vlastnú autentickosť. Ak má mať filozofia univerzálny charakter, nemôže sa viazať na žiadne náboženstvo, ani iné svetonázory (ako napríklad naturalizmus). Filozofia je prostriedkom globálneho dialógu so všetkými svetonázormi. Pri takomto prístupe má vo filozofii svoje miesto aj filozofia náboženstva a v závislosti od presvedčivosti argumentácie aj filozofická teológia. Otázky súvisiace s náboženskou doktrínou a apologetikou spadajú do fundamentálnej (alebo všeobecne do zjavej) teológie.

V súčasnosti viacerí autori nazývajú fundamentálnu teológiu (augustínovskou) kresťanskou filozofiou a *a priori* považujú filozofickú teológiu za nemožnú, čo spôsobuje nedorozumenia. Alvin Plantinga v duchu augustínovskej kresťanskej filozofie poukazuje na tendencie k číremu naturalizmu a antirealizmu, ktoré prirodzene vytvárajú proti-kresťanskú existenciálnu predispozíciu. Keďže ide o svetonázorové postoje, nie je ich možné vyvrátiť argumentom. Úlohou komunity kresťanských filozofov je podľa neho poukazovať na kresťanské riešenia problémov ľudského života, ktoré lepšie zodpovedajú intuícii bežného človeka. Keďže ide o kresťanské riešenia, ide o prácu teológa, ktorý žije a rozvíja kresťanské učenie, a nie o prácu filozofa. Z hľadiska všeobecnej filozofie je nutné zachovať otvorenosť všetkým možným svetonázorom a kriticky prehodnocovať ich parciálne teórie týkajúce sa existencie sveta a ľudskej spoločnosti.

Literatúra:

AMBROSIO, F. J. (ed.) (1999): *The Question of Christian Philosophy Today*. New York: Fordham University.

CIAPALO, R. T. (1997): *Postmodernism and Christian Philosophy*. Mishawaka (Ind.): American Maritain Association.

DOŘÁK, P. (2004): O vzťahu včereného, filozofie a teologie. *Studia Theologica*, 6, s. 53 – 58.

- DOUGHERTY, J. P. (1992): Christian Philosophy: Sociological Category or Oxymoron? *The Monist*, 75 (3), s. 283 – 290.
- ENGLISH, A. C. (2007): *The Possibility of Christian Philosophy. Maurice Blondel at the intersection of theology and philosophy*. London; New York: Routledge.
- GILSON, E. (1939): *Christianity and Philosophy*. New York; London: Sheed and Ward.
- GILSON, É. (1948): *L'Esprit de la Philosophie Médiévale*. (Gifford Lectures) Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- HEIDEGGER M. (1961): *An Introduction to Metaphysics*. New York: Anchor Books.
- HOLUB Š. (2005): Filozofie a náboženská zvěst. *Studia Theologica*, 7 (1), s. 78 – 83.
- HRKÚT, Ján (2017): Je rozlišovanie dvoch druhov „kresťanskej filozofie“ zmysluplné? In *Filozofia*, 72, 3, s. 162 – 172.
- LÖFFLER W. (2013): Two Kinds of „Christian Philosophy“. *European Journal for Philosophy of Religion*, 5 (2), s. 111 – 127.
- NOVÁK, L. (2015): *Anima forma corporis*: Problém interpretace. *Studia Theologica*, 17 (1), s. 70 – 94.
- O'COLLINS, G. (2015): The Philosophical Theology of Stephen Davis. In: RULOFF, C. P. (ed.): *Christian Philosophy of Religion*. Notre Dame (Ind.), University of Notre Dame Press, s. 345 – 353.
- PLANTINGA, A. (1995): Christian Philosophy at the End of the 20th Century, s. 1 – 26. Dostupné na: http://www.calvin.edu/academic/philosophy/virtual_library/articles/plantinga_alvin/christian_philosophy_at_the_end_of_the_20th_century.pdf (Dátum návštevy: 1. 7. 2016)
- RICHARDSON, W. J. (1999): Back to the Future? In: AMBROSIO, F. J. (ed.): *The Question of Christian Philosophy Today*. New York, Fordham University, s. 3 – 34.
- ROSA, G. F. (2001): *La filosofia cristiana*. Genova; Milano: Marietti.
- SADLER, G. (2011): *Reason Fulfilled by Revelation: The 1930s Christian Philosophy Debates in France*. Washington: Catholic University of America Press.
- SADLER, G. (2016): Christian Philosophy: The 1930s French Debates. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [on line]. Dostupné na: <http://www.iep.utm.edu/chri1930/> (Dátum návštevy: 10. 7. 2016).
- STUMP, E. (2013): Athens and Jerusalem: The Relationship of Philosophy and Theology. *Journal of Analytic Theology*, 1 (1), s. 45 – 59.
- WOMMACK, A. (2012): *Christian Philosophy*. Tulsa (OK): Harrison House.

Doc. Ing. Ľuboš Rojka, PhD., v súčasnosti pôsobí na filozofickej fakulte Gregorovej univerzity v Ríme. Habilitoval v systematickej filozofii a zaoberá sa analytickou filozofiou náboženstva a filozofiou mysle.